

5.9 (10 01 00) ФИЛОЛОГИЯ

5.9 ФИЛОЛОГИЯ

5.9 PHILOLOGY

5.9.2 (10 01 03) ЛИТЕРАТУРА НАРОДОВ МИРА (ТАДЖИКСКО-ПЕРСИДСКАЯ ЛИТЕРАТУРА)

5.9.2 LITERATURE OF THE PEOPLES OF THE WORLD (TAJIK-PERSIAN LITERATURE)

5.9.2 АДАБИЁТИ ХАЛҚҲОИ ҶАҲОН (АДАБИЁТИ ФОРСУ ТОҶИК)

УДК 821.0

DOI 10.24412/3005-849X-2024-3-49-55

**НАҚДИ ҚАСИДАҲОИ
ҶАВОБИЯ ДАР РИСОЛАИ
«ДОДИ СУХАН»-И СИРОҶИДДИН
АЛИХОНИ ОРЗУ**

Абдуллоев Ромезҷон Холмуминович, н.и.ф.,
доцсент, сардори раёсати илм ва инноватсияи
МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Гафуров”
(Хуҷанд, Тоҷикистон)

**КРИТИКА ОТВЕТНЫХ
КАСЫД В ТРАКТАТЕ «ДОДИ
СУХАН» СИРОДЖИДДИНА
АЛИХОНА ОРЗУ**

Абдуллоев Ромездҷон Холмуминович,
канд.филол.наук, доцент, руководитель отдела
науки и инноваций ГОУ «ХГУ имени академика
Б. Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)

**CRITICISM OF RESPONSE
POEMS IN THE TREATISE
“DODI SUKHAN” (“PERFECTION
OF THE WORD”) BY SIROJIDDIN
ALIKHAN ORZU**

Abdulloev Romezjon Kholmuminovich, candidate of
philological sciences, associate professor, head of the
department of science and innovation under the SEI
“KhSU named after academician B. Gafurov”
(Khujand, Tajikistan) **e-mail:** romizjona@gmail.com

Рисолаи “Доди сухан”-и Сироҷиддин Алихони Орзу ба адабиёти форсизабони Ҳинд тааллуқ дошта, яке аз асарҳо ва сарчаишаҳои муҳимтарини нақди адабӣ ба шумор меравад. Дар рисола таҳлил ва баррасии қасидаҳои ҷавобияи шоирони ҷамасри суханвар, аз ҷумла Мунири Лоҳурӣ, Мулло Шайдо ва Муҳаммадхони Қудсӣ ҷойгоҳи хосаро касб кардааст. Дар ин рисола Орзу ҳамчунин дидгоҳҳои адабии ҳеширо баён намуда, истилоҳҳои адабии “шеърфаҳмӣ” ва “шеършиносии” - ро шарҳ додааст. Чор намуди идрок ва фаҳмиши шеър ба риштаи таҳлил каида шудааст: 1. Фаҳмидан ба тариқи мазоқи омма; 2. Фаҳмидан ба тариқи муллоён; 3. Идроки арбоби бадеиён; 4. Фаҳми сухан мувофиқи мазоқи шуаро. Алихони Орзу зимни таҳлили қасидаҳои ҷавобӣ оид ба услуби шеърӣ, бахусус, тарзи корбурди вожаҳо ва маҳсусан вожасозӣ мулоҳизаҳои танқидӣ баён кардааст.

Калидвожаҳо: адабиёти форсизабони Ҳинд, нақди адабӣ, сабки ҳиндӣ, қасидаҳои ҷавобӣ, Алихон Орзу, Мунири Лоҳури, Мулло Шайдо, сабки шоирӣ

Трактат «Доди сухан» («Совершенство слова») Сироджиддина Алихона Орзу относится к персоязычной литературе Индии и считается одним из важнейших произведений в области литературной критики на Индийском субконтиненте. Особое место в трактате занимает рассмотрение ответных касыд, или так называемых касыд-ответов поэтов-современников автора: Мунира Лохури, Мулло Шайдо и Мухаммадхона Қудси, написанных в ответ на стихи друг друга. В трактате Орзу также излагает собственные литературоведческие воззрения, даёт определение терминов «шеършиносии»

(«знание/познание поэзии») и, соответственно, «шеършинос» («знаток поэзии») и «шеърфахми» («понимание поэзии»). Анализируются четыре вида понимания и восприятия стиха: 1. Восприятие стиха во вкусе простого народа. 2. Восприятие стиха во вкусе грамматиков. 3. Восприятие стиха во вкусе риторов. 4. Восприятие стиха во вкусе поэтов. Алихон Орзу в ходе анализа касыд-ответов излагает критические замечания, относящиеся к поэтическому стилю, в частности к манере употребления слов, и особенно к словообразованию.

Ключевые слова: персоязычная литература Индии, литературная критика, Индийский субконтинент, касыды-ответы, Алихон Орзу, Мунир Лохури, Мулло Шайдо, поэтический стиль

In the article Treatise “Dodi Sukhan” (“Perfection of the Word”) by Sirojiddin Alikhon Orzu refers to the Persian-language literature of India and is considered one of the most important works in the field of literary criticism in the Indian subcontinent. A special place in the treatise is occupied by the analysis and consideration of reciprocal qasidas, or the so-called qasida-answers of the author’s contemporary poets: Munir Lokhuri, Mullo Shaido and Muhammadkhon Qudsi, written in response to each other’s poems. In the treatise, Orzu also sets out his own literary views, defines the terms “shershinosi” (“knowledge/cognition of poetry”) and, accordingly, “shershinosh” (“connoisseur of poetry”) and “sherfakhmi” (“understanding of poetry”). Four types of understanding and perception of verse are analyzed: 1. Perception of verse in the taste of the common people. 2. Perception of verse in the taste of grammarians. 3. Perception of verse in the taste of rhetoricians. 4. Perception of verse in the taste of poets. Alikhon Orzu, in the course of analyzing qasid answers, sets out critical remarks related to poetic style, in particular to the manner of using words, and especially to word formation.

Key-words: Persian-language literature of India, literary criticism, Indian subcontinent, response odes, Alihon Orzu, Munir Lokhuri, Mullo Shaido, poetical style

Рисолаи “Доди сухан”-и Сирочиддин Алихони Орзу яке аз сарчашмаҳои муҳимтарини нақди адабӣ дар шибҳи қораи Ҳинд ба шумор меравад, ки аз ҷиҳати баррасӣ ва фарогирии аҳамияти қасидаҳои ҷавобияи шоирони адабиёти форсизабони Ҳинд, аз ҷумла Мунири Лоҳурӣ, Мулло Шайдо ва Муҳаммадхони Қудсӣ ҷойгоҳи ҳоса дорад.

Қабл аз он ки ба баррасии масъалаи мазкур пардохта шавад, боназардошти ин ки дар доираи адабии Тоҷикистон муаллифони қасидаҳои мазкур, аз ҷумла Мунири Лоҳурӣ, Мулло Шайдо ва Муҳаммадхони Қудсӣ ношинохта боқӣ мондаанд, доир ба онҳо мухтасар маълумот манзур карда мешавад.

Мунири Лоҳурӣ аз шоирон ва суҳанварони ҳамасри Сирочиддин Алихони Орзу буда, ба ашъори суҳанварони маъруфи сабки ҳиндӣ, ба монанди Урфии Шерозӣ, Толиби Омулӣ, Зулолии Хонсорӣ ва Зухурии Туршезӣ эродхӯро вазъ намуда, рисолаи “Қорнома”(1)-ро таълиф сохтааст. Баъдан Сирочиддин Алихони Орзу дар ҷавоби рисолаи “Қорнома”-и Мунири Лоҳурӣ китоби “Сирочи мунир”(5)-ро ба қалам овардааст. Чун дар рисолаи “Доди сухан” (3) номи Мунири Лоҳурӣ дида мешавад, дар марҳилаи аввал ба назар мерасад, ки дар ин китоб Сирочиддин Алихони Орзу бо Мунири Лоҳурӣ дар шаклу шеваи дигар баҳси ҳешро идомат бахшидааст, аммо умқи масоили баррасишаванда нишон медиҳад, ки масъала мутафовиттар аст. Сирочиддин Алихони Орзу дар рисолаи “Доди сухан” ба ҷуз як ишора дигар тамоман доир ба баҳси байни худ ва Мунири Лоҳурӣ ҷизе зикр накардааст. Аз ин ҷиҳат, назароти Сирочиддин Алихони Орзу дар қул ба арзёбии арзишҳои қасидаҳои ҷавобии Мунири Лоҳурӣ, Мулло Шайдо ва Муҳаммадхони Қудсӣ равона гардида, дидгоҳҳои ӯ нисбат ба мулоҳизоти қаблӣ дигаргунатар ба миён омадаанд.

Мулло Шайдо низ шоири маъруфи ҳамасри Сирочиддин Алихони Орзу буда, доир ба ӯ дар тазкираҳои ин давра ба монанди “Тазкираи Насрободӣ”-и Тоҳири Насрободӣ (6, 350) ва “Сафинаи Хушгӯ (дафтари солис)”-и Биндронад Доси Хушгӯ (5, 407) зикри номи ӯ рафтааст.

Мухаммадхони Қудсӣ низ аз шоироне ба шумор меравад, ки дар канори суханварони ёдшуда дар ин давра маъруфият доштааст.

Бояд қайд кард, ки доир ба китоби мазкур дар байни муҳаққиқони дохиливу хориҷии кишвар нахустин маротиба донишманди эронӣ Мухаммад Акрамшоҳ баҳои сазовор дода, ба нашри чопии ин асар ҳамчун мураттиб як муқаддимаи муфассал низ навиштааст. Ҳамчунин донишманди дигари эронӣ Маҳмуди Футӯҳӣ дар китоби “Нақди ҳаёл (Баррасии дидгоҳҳои нақди адабӣ дар сабки ҳиндӣ)” (7) андак муфассалтар ин асарро таҳлилу баррасӣ намудааст.

Дар Тоҷикистон бошад, айни ҳол доир ба Сирочиддин Алихони Орзу ва мероси адабии ӯ ба ҷуз чанд мақола тадқиқоти алоҳида сурат нагирифтааст.

Рисолаи “Доди сухан”-и Сирочиддин Алихони Орзу яке аз сарчашмаҳои муҳимтарини нақди адабӣ ба шумор меравад, ки дар он андешаҳои Сирочиддин Алихони Орзу ҳамчун мунаққид ва муҳаққиқи маъруф доир ба шеърӯ шоирӣ, санъатҳои бадеӣ, калимасозӣ, маъноӣ луғавӣ таъбиру вожаҳо дар он инъикос ёфтаанд. Аммо аз сабаби он ки асари мазкур аз лиҳози нақди қасидаҳои ҷавобӣ аҳаммияти хоса дошта, яке аз аввалин намунаҳои нақди асарҳои интиқодии тариқи назм таълифшуда дар таърихи адабиёти форсӣ ба шумор меравад, ба таври васеъ арзишҳои онро наметавон дар мақолаи мазкур нишон дод. Аз ин ҷиҳат, мавзӯи баррасишаванда дар маҳдудии як масъала, яъне нақди қасидаҳои ҷавобӣ таҳлилу баррасӣ хоҳад гардид. Аввалин байте, ки дар рисолаи “Доди сухан” оварда шудааст, байти зерини Қудсӣ мебошад:

*Олам аз нолаи ман бе ту чунон тангфазост,
Ки сипанд аз сари отаиш натавонад бархост (3,6).*

Мулло Шайдо дар ҷавоби байти боло чунин гуфтааст:

*Нола дар синаи ман ҳаст, ки меҳост зи дард,
Чун зи лаб ғашт ҳавогир, ҳам аз ҷинси ҳавост (3,6).*

Мутолеаи рисолаи “Додид сухан” нишон медиҳад, ки Сирочиддин Алихони Орзу дар бораи қасидаҳои суханварон, чанд байт доштани онҳо, ба қӣ бахшида шудан, доираи мавзӯот, вазну қофия, устухонбандӣ ва монанди инҳо маълумот намедихад ва чун манзури ӯ нақд ва баррасиву баҳогузорӣ аст, доманаи таҳлилро бо мақсади фаро гирифтани ҳамин ҷанбаи фаъолият маҳдуд мекунад. Тавре зикр шуд, Сирочиддин Алихони Орзу аввал байтеро аз қасидаи Қудсӣ меоварад ва онро шарҳу тафсир мекунад, баъдан эродҳои Мулло Шайдоро зикр сохта, ба ҳамон равиш онро низ тавзеҳ медиҳад. Сипас, байтҳоеро аз қасидаи Мунири Лоҳурӣ илова намуда, дар маҷмӯъ афзалияти баҳсҳои онҳоро нишон медиҳад ва дурустиву нодурустии афкори суханваронро бозгӯ месозад. Аз тарзи зикри мавод ва равиши кори Сирочиддин Адихони Орзу бар меояд, ки қасидаи Қудсӣ мучиби баҳсу эроди суханварон гардидааст. Баҳси онҳо асосан дар атрофи таркибу ифодаҳои “нолаи танг”, “ноз чашидан”, “аз дарун сӯи ҳаёлат”, “дил аз ишқ баромадан”, “роҳати чони нафас”, “завқ”, “рӯи шеър”, “хома аз равшани рой”, “нур ва шоҳид”, “айнак ва чашм”, “қоф ва фои фано”, “наварӯс, арақ ва ҳаё”, “аспу симу сум”, “заҳролоост”, “гунбад”, “қубба”, “коми қалам”, “қалами сӯхта”, “ҷоизаи мадҳ”, “варақи сафҳа” ва ғайра ба вучуд омадааст. Масалан, Сирочиддин Адихони Орзу дар бораи ифодаи “нолаи тангфазост”, ки аввалин маротиба дар байти болои Қудсӣ корбаст гардида, мавриди баҳси суханварон қарор гирифтааст, чунин менависад: “Дар ин байт баёни ҳақиқати нола мекунад, ки нола ҳавое бошад, ки ба сабаби дарди зоҳир бо ботин дар сина печад ва чун аз он барояд, айни

ҳаво гардад. Олам аз вай нашавад танг, валекин зи малол /Аҳли олам гар аз ӯ танг нишинанд, равост. Яъне ҳар гоҳ нола ҳавое беш нест, ба сабаби қасрати он олам танг намешавад, лекин аҳли олам аз ӯ танг агар шаванд, чоиз аст. Ва бар мутааммил пӯшида нест, ки ин маънӣ... чи лафзи тангфазо бар аҳли олам, ки ба маҷоз аз олам ирода карда шавад, маҳмул мегардад ва зоҳиран баёни воқеъист, на баёни маънӣ” (3, 12). Аз иқтибоси болой ба назар мерасад, ки қисмати аввали он шарҳи байти Мулло Шайдо буда, баъдан Сирочиддин Алихони Орзу ба тафсири байти Қудсӣ пардохтааст. Яъне, мувофиқи бардошти ӯ Мулло Шайдо ноларо ҳавое беш намедонад ва асосан он ба воситаи дард пайдо мешавад ва ба Қудсӣ таъкид мекунад, ки зиёдшавии нола мучиби танг гардидани олам намешавад:

*Худ гирифтам, ки ҷаҳон танг шуд аз нолаи ту,
Ки зи тангӣ назар аз чашим наёрад бархост.
Нест тартиби ду мисроъ ба ҳам рабтпазир,
Ки сиёқи сухани ҳар ду ба андеша ҷудост (3, 12).*

Мулло Шайдо дар баробари ба калимаи “нола” ва “тангфазо” эрод гирифтани, инчунин ба рабти маъноӣ надоштани байни мисраъҳои байти Қудсӣ низ хурдагирӣ дорад. Дар маҷмӯъ, чунин бар меояд, ки қисмати эродии қасидаи Мулло Шайдо бо байти болой оғоз ёфтааст. Идомаи қасидаи Қудсӣ чунин мебошад:

*Тангии олам ар аз нола ба кайфияти ӯст,
Ки ҷаҳон танг зи андӯх шуда бар дилҳост.
Барнахезад чу сипанд аз сари отаи ба қиёс,
Сабаби ӯ ба камият ҳама аз тангии ҷост.
Тангии ҷо зи қуҷо, тангии андӯх қуҷо
Ба шумур аз тану ҷон тафриқае ҳам пайдост (3, 13).*

Дар бораи ин қисмати қасидаи Қудсӣ Сирочиддин Алихони Орзу чунин навиштааст: “Дар ин се байт баёни адами рабт аст дар мисраъаён, яъне мурод аз тангии олам агар тангии лаб аст, ки гуфтанист, пас иштироки он бо нолаи сипанд, ки адами бархостани он аз ҷиҳати камии ҷо, ки кам аст, дуруст нест. Ва фарқе, ки дар миёни ин ҳар ду тангист, мисли тафриқаи ҷону тани аз ҳам ҷудо, ки бар ҳама қас пайдост. Аммо бар суханфаҳм пӯшида нест, ки лафзи тангфазо муҳтавил ба маънии кайфият наметавонад шуд” (3, 12). Яъне, агар Мулло Шайдо ба ифодаҳои қасидаи Қудсӣ эрод дорад ва ба алоқамандии мисраъҳои он эрод гирифтааст, Сирочиддин Алихони Орзу низ ҳамин амалро анҷом додааст. Аз ин ҷиҳат, ҳамин мисолҳои овардашударо метавон имрӯз ба унвони як намунаи шеърӣ берабт ва таъбироти аз лиҳози маънӣ камранг истиқбол кард. Ин шаҳодат ба он медиҳад, ки ибораву таъбир дар шеър барои алоқамандии мисраъҳо ва пурмазмун гардидани байтҳо нақши бориз мебозанд, ки ин масъала мутаассифона дар мадди назари Қудсӣ дур мондааст.

Дигар қисмати баҳс дар рисолаи “Доди сухан” ба эродоти Мунири Лоҳурӣ оид ба ҳудагириҳои Мулло Шайдо ва инчунин калимаҳои “нолаи тангфазо”-и қасидаи Қудсӣ алоқамандӣ дорад.

Мунири Лоҳурӣ ба Мулло Шайдо дар ин маврид чунин гуфтааст:

*Эй сухансанҷ, кам аз кайфу кам ар гирӣ, беҳ,
К-ин мақулот зи арбоби сухан нозебост.
Андар ин байт наяфтод суханварро беҳ,
Суханат гарчи мувофиқ ба мазоқи ҳукамот.
Шеваи шеър дигар, пешаи ҳикмат дигар аст,
Суханат нест дар ин маъниву андеша гувост.
Ҳар кӣ доништа мизоҷи сухан аз набзи қалам,*

*Кай ба “Қонун”и суҳандонӣ муҳтоҷи “Шифо”ст?!
Лутфи ин шеър намефаҳмӣ, қаҳр аз пайи чист,
Ин на оини ҳарифони маъонипирост (3, 14).*

Чунонки мушоҳида шуд, Мунири Лоҳурӣ бо Мулло Шайдо дар ин бахш ҳамсӯ намебошад. Аммо ин андеша маънии онро надорад, ки саропо Мунири Лоҳурӣ Мулло Шайдоро мавриди танқид қарор дода, тарафдори Қудсӣ ва шеъри латифи ӯ гардидааст. Албатта, мавридҳое ҳастанд, ки мувофиқатии онҳо доир ба камбудии шеъри Қудсӣ ба мушоҳида мерасад. Ин мулоҳиза ба ҳамин қисмати эродҳои Мулло Шайдо рабт дорад ва тавре дида шуд, дар ин маврид хурдагириҳои Шайдоро қабул надорад.

Лекин дар охир Сирочиддин Алихони Орзу ин баҳсро хотима бахшида, байти Қудсиро тасҳеҳ кардааст, ки чунин мебошад: “Инсоф он аст, ки ҳосили эътироз саҳеҳ аст ва ибороти он ба сабаби назми маъонӣ кусур дорад дар далолати маънӣ бар муддао матлабаш он аст, ки аз нола олам танг нашавад, чи нола ҳавоест ва аз ҳаво олам танг нашавад ва агар мурод аз олам аҳли олам аст, дар ин сурат лафзи тангфазо бар он маҳмул намешавад, чи тангии аҳли олам ба сабаби андӯҳ аст, ки аз таъинот аст ва тангӣ, ки ба сабаби адам бархостани сипанд бувад, аз камиёт, пас хоби маҳоким дар ин ҷо ҳеҷ ғоида намекунад, зеро чи агар лафзи тангфазо ихом мисли хоб ... медошт, ҷавобаш саҳеҳ мебуд.

Ва низ фақир Орзу гӯяд, ки:

“Агар мисраи аввал чунин мефармуд, байт маънои саҳеҳ медошт ва ҳеҷ эътироз бар ӯ водор намегашт.

*Олам аз нолаи ман бе ту чунон аст ба танг,
Ки сипанд аз сари отаиш натавонад бархост” (3, 14).*

Яъне, ба ҷои калимаи “тангфазост”-и мисраи аввал ибораи “ба танг”-ро гузошта, масъаларо ҷамъбаст намудааст. Дар маҷмӯъ, санадҳои овардашуда нишон медиҳанд, ки қасидаҳои манзум як навъ заминаи нақду суҳансанҷиро дар шибҳи қораи Ҳинд вусъат бахшида, ба як ҷузъи муҳиммтарини нақди адабӣ мубаддал гардидаанд. Аҳамияту арзиши ин асарҳо кам аз рисолаҳои нақди адабӣ набуда, аз ҷониби суҳанварони хирфай ва шоирони соҳибмақом суруда шудаанд. Шояд яке аз сабабҳои нуфуз пайдо кардани афкори интқодӣ дар шибҳи қораи Ҳинд ба вучуд омадани чунин асарҳои интқодии манзум бошад, ки доир ба баҳсу пархошҳо байни суҳанварон баъзе сарчашмаҳо, аз қабилӣ тазкираҳо маълумотҳои муфасссал пешниҳод намудаанд. Шоирон дар суҳбатҳои алоҳида дар ин бора мубоҳисоти ҷолиб доир сохтаанд. Аз ҷумла, тазкираи “Сафинаи Хушгӯ (дафтари солис)”-и Биндронад Доси Хушгӯ ҳангоми зикри маълумот доир ба Рай Ананд Роми «Мухлис»-тахаллус дар мавриди нақди Мулло Шайдо бар байти қасидаи Қудсӣ иттилоъ дода, навиштааст: “Рӯзе фақир (манзур Хушгӯ – А.Р.) дар хидматаш ҳозир будам. Дидам, ки мутолиаи тазкираи Тоҳири Насрободӣ менамуд. Ин байти машҳури Ҳочӣ Қудсӣ ба тақрибе баромад, ки Мулло Шайдо бар он мунозира дорад:

*Олам аз нолаи ман бе ту чунон тангфазост,
Ки сипанд аз сари отаиш натавонад бархост.*

Ва Наврас ном шоире эътирози Шайдо писандида, ин пешмисраи худ расонида:

*Манъи бетоқатиӣ сӯхтагон то ҳаддест,
Ки сипанд аз сари отаиш натавонад бархост.*

Ройи суҳанрас Мухлис фармуд: Чаро инчунин нагуфт, то дар баробари матлаи Ҳочӣ ҳамматлаъ мешуд ба тағйири як лафз:

*Манъи бетоқатиӣ сӯхтагон то инҷост,
Ки сипанд аз сари отаиш натавонад бархост” (5, 407).*

Ҳамин тарик, тавре мушоҳида шуд, рисолаи “Доди сухан” аз ҳамин гуна ҷусторҳо ва меъёрҳои нақду сухансанҷӣ бархурдор буда, дар канори дигар маъхазҳо ҷиҳати фаро гирифтани афкори интиқодӣ ва ба таври дуруст ва саҳеҳ пешниҳод намудани нуктаву назарҳои мунтақидон нақши бориз дорад. Ҳарчанд тазкираҳо ин мабоҳисотро фаро гирифтаанд, аммо ҷойгоҳи рисолаи “Доди сухан” дар таҳлил, баррасӣ ва арзёбии беғалати масъалаҳои баррасишаванда хеле барҷаста мебошад. Чун ба қасидаи Қудсӣ Мулло Шайдо қасидаи алоҳидаи танқидӣ сурудааст, ба назар мерасад, ки Мунири Лоҳурӣ ба Мулло Шайдо бо сурудани як қасидаи алоҳида ҷавоб додааст. Ҳарчанд Мунири Лоҳурӣ ба Мулло Шайдо эътироз мекунад, аммо ҳолатҳое ҳастанд, ки ба Мулло Шайдо ҳамовоз шуда, баҳогузориҳои интиқодии ўро мақбул медонад. Масалан, бо овардани порчаи зерини шеърӣ Шайдо Сирочиддин Алихони Орзу дар ин бора чунин таъкид медорад:

*“Сухани ҷоида дар вақти дуо нест, бигӯ,
З-он сухан карданат ин ҷо ҳама аз ҳусни адост.
Арақолуд шуда ҷабҳаи ҷиммат аз шарм,
К-аз руҳи ҳусноталаб дасти сухан пардакушост.*

Ҳосили ин ду байт мусаллам доштани эътирози Шайдост бар байти Қудсӣ ... аст” (5, 48). Ҳамин тарик, баҳсҳои суханварон доир ба ин ё он ибораи таъбир хеле тӯлонӣ шуда, дар атрофи ин мубоҳисот масъалаҳои назарии адабиёт ва ҳатто забон ва забоншиносӣ матраҳ гардидаанд. Дар ин мақола ба ҳайси намуна як қисмати бисёр хурди баҳсҳои шоирон нақл гардид ва тавре нишон дода шуд муаллиф дар ҳамин қисмати баҳс 4 байт аз Қудсӣ, 3 байт аз Мулло Шайдо ва 5 байт аз Мунири Лоҳуриро оварда, дар атрофи он фикру мулоҳизоти хешро баён доштааст. Яъне, ҳамин гуна байтҳо дар қасидаҳо барои шарҳу тафсири таркибҳои дохилӣ ба таври нобаробар интиҳоб шудаанд. Сирочиддин Алихони Орзу ҳамин меъёри интиҳобро то охири рисола нигоҳ доштааст. Чун баҳс бештар дар мавриди ин ё он маънои таркибу ифода дар қасидаҳо сураат гирифтааст, бешак ҳамин омил сабаб гардидааст, ки мубоҳисоти суханварон як ҷанбаи забоншиносӣ низ ба худ гирад. Масалан, дар мавриди калимаи ҳиндӣ “гирах”, ки дар шеър ба маънии “кисса” корбаст гардидааст, чунин маълумот додааст: “тасарруфоти соҳибқудратони ҳиндӣ низ ҷоиш бувад ин қадар тафовут ҳаст, ки ихтилофи эронӣ дар туркӣ умуман бошад ва ихтилофи ҳиндӣ дар форсӣ, хусусан, ки тасарруфи соҳибқудратон аст ва ... бар ин тақдир мисли Амир Хусравӣ, агар гуфта:

*Ў меравад ба нозу гирах мезанад ба зулф,
Мурдан марост, аз гирахӣ ӯ чӣ меравад?*

Эътирозоти форсӣ ин ҷост, ки рӯзмарраи мо “аз кисаи ӯ чӣ меравад” аст, на “аз гирахӣ ӯ” ва аз ҳамин олам аст” (3, 7). Ҳамчунин дар бораи калимаи заҳроло ин гуна ҳулоса дар мисоли байтҳои шоирон ба миён омадааст: “Қудсӣ гӯяд: Он ки дӣ заҳр дар ангири ту мекард, имрӯз/ Ба азоби абадӣ коми дилаш заҳролоост. Шайдо гӯяд: Заҳроло чу тобад пашша, на заҳролуд аст,/ Бо ту гуфтан, ки чунин нест бигӯ, заҳр кирист. Ҳосили каломи Шайдо он аст, ки заҳроло сифаи исми фоил аст ба маънии касе, ки заҳр биполяд, на ба маънии заҳролуд, ки дар ин ҷо мебояд. Абдулбаракоти Мунир гӯяд: Заҳроло чу ба маъний набувад заҳролуд,/ З-эътирози ту мазоқи хирадаш талх чарост?/”. Сирочиддин Алихони Орзу ин баҳсро ин гуна ҷамъбааст намудааст: “... лафзи анбароло ба маънои анбаролуд шуда дар ин байт аст: Чу он ғунчадаҳон омад ба гулгашт,/ Анбаролой шуд буму бару дашт. Ва махсуси лафз заҳроло дар каломи яке аз ақибар дар шумори муъҷизоти набавӣ алайҳиссалом дар боби сухан омадан бар масмум ворид аст он: Ба Паямбар, ки барраи бирён/ Гуфт аз ман махӯр, ки заҳролоост” (3, 39).

Дар маҷмӯъ, чунон ки ба мушоҳида расид Сирочиддин Алихони Орзу дар рисолаи “Доди сухан” ба тамоми масъалаҳои шинохти шеър дахл кардааст. Рисолаи “Доди сухан” ба шарҳу баҳогузори қасидаҳои суханварони маъруфи сарзамини Ҳинд Мунири Лоҳурӣ, Мулло Шайдо ва Муҳаммадхони Қудсӣ нигаронида шуда, онро дар зимн метавон аввалин рисолаи нақди осори манзум, ки дар интиқоди каломӣ яқдигар суруда шудаанд, ба шумор овард. Асосан нуктаву назарҳои Сирочиддин Алихони Орзу дар атрофи ҳамин калимаву таъбирот рӯи қор омадаанд ва баҳогузориҳои мунсифонаи ӯ ба шоирони мазкур асари ӯро барҷаста ба ҷилва овардааст. Робитаи байни алфоз, масраъҳо ва ҳатто байтҳо яке аз мавзӯоти муҳимми рисолаи мазкур мебошад, ки ба таври сарех мисолҳои он зикр шудааст. Суннати сароидани мадҳ ва талаби ҷоида қардан низ аз нигоҳи муаллиф берун намондааст, ки аз овардани мисолҳо доир ба масъалаҳои мазкур ин ҷо худдорӣ гардид. Ҳамин тариқ, баррасии рисолаи мазкур нишон медиҳад, ки Сирочиддин Алихони Орзу воқеан ҳам яке аз суханвароне ба шумор меравад, ки дар сарғаҳи мактаби нақду сухансанҷӣ қарор дорад ва ӯ ҳамчун шоир, таъкиранигор ва мунаққид дар ин сарзамин ҷойгоҳи хосро касб кардааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Лоҳурӣ, Мунир. Корнома. Бо муқаддима ва тасҳеҳи Саид Муҳаммад Иқром. – Исломобод: Интишороти маркази таҳқиқоти форсӣ, 1397.–28 с.
2. Орзу, Сирочиддин Алихон. Сирочи Мунир. Бо муқаддима ва тасҳеҳи Саид Муҳаммад Иқром. –Исломобод: Интишороти маркази таҳқиқоти форсӣ, 1397.–86 с.
3. Орзу, Сирочиддин Алихон. Доди сухан. Бо муқаддима ва тасҳеҳи Саид Муҳаммад Иқром. –Исломобод: Интишороти маркази таҳқиқоти форсӣ, 1384.–86 с.
4. Сархуш. Каламоту-ш-шуаро. Тасҳеҳи Алиризо Қазва. –Техрон: Китобхонаи музеи маркази асноди Маҷлиси Шурои исломӣ, 1389.–310 с.
5. Хушгӯ, Биндронад Дос. Сафинаи Хушгӯ. Дафтари солис. Ба қўшиши Саид Шохмуҳаммад Атоурраҳмон, Ато Коку. –Патна: Биҳор, 1959.–400 с.
6. Тоҳири Насрободӣ, Мирзо. Таъкираи Насрободӣ. –Техрон, 1317. – 575 с.
7. Футӯҳӣ, Маҳмуд. Нақди адабӣ дар сабки ҳиндӣ. Чопи аввал. –Техрон: Сухан, 1385.– 440с.

REFERENCES:

1. Lokhuri, Munir. Work. With an introduction and corrections by Said Muhammad Ikram. - Islamabad: Publications of the Center for Persian Studies, 1397.-28 pp.
2. Orzu, Sirojiddin Alikhan. Siroj Munir. With an introduction and corrections by Said Muhammad Ikram. -Islamabad: Publications of the Center for Persian Studies, 1397.-86 pp.
3. Orzu, Sirojiddin Alikhan. He spoke. With an introduction and corrections by Said Muhammad Ikram. -Islamabad: Publications of the Center for Persian Studies, 1384.-86 pp.
4. Drunk. Kalamotu-sh-shuaro. Edited by Alirizo Qazva.-Tehran: Library of the Museum of the Center of Documents of the Islamic Council, 1389.-310 pp.
5. Khushghu, Bindronad Dos. Safina Khushghu. The Office of the Solis. By the efforts of Said Shahmohammed Atourrahman, Ato Koku.-Patna: Bihar, 1959.-400 pp.
6. Tahir Nasrabadi, Mirza. Nasrobadi Painting. - Tehran, 1317. - 575 pp.
7. Futohi, Mahmud. Literary Criticism in the Indian Style. First edition.-Tehran: Suhan, 1385.- 440 pp.